

KÂBUSLARDA BULUŞURUZ: DAVID LYNCH¹

Ece Vitrinel

Fiziksel olarak aynı dünyada yaşıyor görünsek de, varoluşunu çoğumuzun erişimi olmayan farklı bir evrene girip çıkabilmesine, hatta aslen o farklı frekansın yerlisi olmasına borçluydu **David Lynch**. 16 Ocak 2025'te filmleri sayesinde zaman zaman bizi de misafir ettiği o bölgeye ebediyen geçti. Doğum gününden beş gün önce, 78 yaşında ölen, okullarda ve risk gruplarında transandantal meditasyon tekniklerinin öğretilmesi için bir yardım kuruluşu da bulunan **Lynch**'in ardından NASA'nın yayınladığı taziye mesajıyla, efsanevi yönetmenin dünya dışılığı en yüksek makam tarafından tescillenmiş oldu âdetâ. **Lynch**'in “Donuta odaklanın, deliğe değil” sözlerine referansla ve donutu andıran bir kara delik görseli eşliğinde paylaşılan mesaj şöyleydi: “**David Lynch**'in anısına, öteki dünyayı ve bilinmeyeni keşfetmeye devam edeceğiz. Kaybımıza değil, bu gezegeni seninle paylaştığımız yıllardan kazandıklarımıza odaklanacağız. Rüyalarda buluşuruz.”

Lynch'le birlikte geçirdiğimiz yıllardan gerçekten çok şey kazandık. Filmlerinde atmosferini yansıtmayı sevdiği 1950'ler Amerikasında mutlu, en azından “normal” geçen çocukluğu, okula çok bağlı olmasa da sanat eğitimi almış oluşu, ilhamı perisi beklenen değil, dibe dalarak, her gün ve ancak çok çalışarak yakalanabilen bir balık olarak tanımlamasıyla pek çok sanatçı mitini çürüten biriydi her şeyden önce. “Gerçeküstü veya uğursuz unsurları sıradan, günlük ortamlar”la bir arada kullanan, “gizem veya tehdidin rüyamsı niteliğini vurgulamak için zorlayıcı görsel imgeler”e başvuran kendine özgü dili, Türkçe'ye “Linçvari” olarak çevrilebilecek “Lynchian” sıfatıyla Oxford sözlüğüne girdi. **Lynch** anne babasından, 1977 tarihli ilk uzun metrajı *Eraserhead*'i izlememelerini, kimseye de bu filmi onun yaptığını söylememelerini rica etti. Üzerine gelen onca filme rağmen halen **Lynch** evreninin en ayırt edici işlerinden kabul edilen (**Kubrick**'in de favori filmlerinden olan) *Eraserhead*'in ebeveyn olma korkusunu ve baba olmayı endüstriyel ortamda

¹ Bu yazının daha kısa bir versiyonu 2 Şubat 2025'te BirGün Pazar'da yayınlanmıştır.

geçen bir kâbus olarak işlediği düşünüldüğünde, film muhtemelen esas **Lynch**'in çocukları için travmatik oldu. Hele de hiçbir zaman evlenmek ve çocuk sahibi olmak istemediğini, bir şeyin diğerine sebebiyet verdiğini söyleyen **Lynch**'in ilki 1968 doğumlu ve hepsinin annesi farklı dört çocuğunun olduğu düşünüldüğünde...

İlk eşi ve çocuğu ile taşındığı, terk edilmiş fabrikalar, şiddet ve suç dolu Philadelphia'nın Fairmont mahallesinin atmosferini dehşetli bir biçimde yansıtan **Eraserhead** festivallere seçilmedi ama yeraltı sinema ağlarında kazandığı popülerlikle gelmiş geçmiş en önemli "geceyarısı filmleri"nden birine dönüştü. **Lynch**'in tüm biyografisini üzerinden okuyabileceğimiz kadar çok tematik ve sinematik malzeme veren **Eraserhead**'in etkilerini halen *I am Thinking of Ending Things* (Kaufman, 2020) gibi kâbuslarla gerçeğin iç içe geçtiği yakın dönem filmlerde görmek mümkün. **Lynch** **Eraserhead**'den sonra **George Lucas**'ın üçüncü **Star Wars** filmini yönetmesi için yaptığı teklifi reddetti ve stüdyonun televizyon versiyonu için yaptığı müdahalelerden memnun olmayınca kendi ismini sildirdiği bir **Dune** (1984) uyarlaması yazıp yönetti. Fakat yönetmenin travmayla karışık hayranlık yaratma etkisinin çemberi çekirdek ailesinin çok ötesine ilkin ve özellikle **Mavi Kadife** (1986) sonrası genişledi. Kimi 2017'de üçüncü bir sezonla geri dönen kült dizi **Twin Peaks** (1990-1991) ile tanıdı onu, kimi **Lost Highway**'i (1997) kırk defa izleyip kırk farklı yorum getirdi ve her bir çıkarımın bir şekilde boşa düşürüldüğü Reddit'te kaybetti kendini. Ama sinemaya bir şekilde ilgi duyan herkese dokunmayı bildi Lynch.

Gerçek rüyalardan esinlenmiş bir sinema

Sinema ve anlatım dersinde bütünlüklü, başı sonu belli bir hikâye anlatmayı bilinçli olarak reddeden, "disnaratif" olarak tanımlanabilecek bir sinemaya örnek

vermelerini istediğimde öğrencilerin aklına ilk olarak **David Lynch** filmleri gelir. Oysa düz hatta dümdüz filmler de yapmıştır **Lynch**. İkinci uzun metrajı, **John Hurt** ve **Anthony Hopkins**’li **The Elephant Man** (1980), 19. yüzyıl sonu Londrasında yaşayan ve ciddi beden deformasyonları sebebiyle bir ucube olarak sirklerde sergilenen, çok kötü muamele gören **Fil Adam**, **Joseph Merrick**’in gerçek hikâyesinden uyarlanma çizgisel ve çok üzücü bir filmidir. 1999 tarihli **The Straight Story**’de iki yıl önce kaybolduğumuz otobana bir çim biçme makinesi üzerinde sakın sakın ilerleyen bir karakter eşliğinde çıkar, kendimizi âdeta bir “aile filmi” içinde buluruz. Beklediğimiz kesik kulaksa bir türlü gelmez...

Böyle kolay izlenip alımlanamayan, pek çok **Lynch** sever için (“linç sever” olarak okumayınız) ayrı bir yeri olan **Mulholland Drive** (2001) gibi farklı yorumlara açık, rüya ve gerçeğin birbirinden ayrılmaz biçimde iç içe geçtiği, semboller, bilinçaltına açılan kapılarla dolu karmaşık filmlerinde dahi izleyiciyi hor görmez, bizi aşağı hissettirmez **Lynch**. Bütün o huzursuzluk, tekinsizlik, gerginlik içinde hepimize bir yer vardır sanki. **Lynch**’in kendi canlandığı, duyma sorunu ve taktığı kulaklıklar sebebiyle sürekli bağırarak konuşan Twin Peaks karakteri Gordon Cole’un aksine muazzam ses işçiliğiyle de öne çıkan görkemli **Lynch** sineması bağırmasın. Bunu nasıl başardığını bilmiyorum ama zeki olmaya çalışmamasıyla, izleyiciyi yakalayıp mantıklı bir hikâye oluşturmak zorunda olduğu, bunu başaramazsa da aptal hissedeceği ipuçlarına boğmamasıyla ilgili olduğuna inanıyorum.

Bernard Pomerance imzalı, Merrick’i oynayanlar arasında bir dönem **David Bowie**’nin de olduğu tiyatro uyarlamasında “Bazen kafamın hayallerle/rüyalarla dolu olduğu için bu kadar büyük olduğunu düşünüyorum” der Fil Adam. Kontrol edebildiği gündüz düşleriyle ilgilendiğini söyleyen **David Lynch** de ipuçları sunar bize ama anahtarlar tek bir kapıyı açmaz. **Lost Highway**’de Fred “*Olayları kendi bildiğim şekilde hatırlamayı severim. Kendi hatırladığım kadarıyla... İlla ki yaşadıkları şekilde hatırlamaya gerek yok*” der örneğin. **Mulholland Drive**’ın meşhur Silencio Kulübü’nde gösteri, “*Bu sahte bir orkestra. Bu bir illüzyon...*” diye sunulur. Gerçek ve hayal, yaşanan ve rüya arasında bir hiyerarşi gözetmez, anlamaya hissetmekten daha yüksek bir mevki bahşetmez **Lynch**. Filmin bu kısmı rüyaydı, aslında bu diğerinin hayaliydi, şurası rüya içinde rüyaydı deyip işin içinden çıkabilir ya da ihtimallerin sonsuzluğunun, anlamak zorunda olmamanın, yalnızca hissetmenin hazzına bırakabilirsiniz kendinizi. Esas derdi kimlikle, olduğumuz ve

olmaktan korktuğumuz, olmak istediğimiz kişiyle ilgilidir **Lynch**'in. Bu yüzden, belki biraz da çokça söylendiği gibi pek sevdiği **Hitchcock** ve **Vertigo** etkisiyle, doppelgängerler, farklı bedenleri dolaşan tek bir karakter ya da aynı bedende başka karakterlerle, yansıma, yansıtma ve yanılsamalarla doludur filmleri. Hani annenizi görürsünüz rüyanızda ama anneniz anneniz değildir ama annenizdir de bir yandan. İşte öyle bir histir **David Lynch** sineması, “gerçek” rüyalardan esinlenmiştir.

Sinema gökyüzüydü, geri kalan her şey hava durumu

Festivaller ve ödüllerle arası hiçbir zaman çok iyi olmadı **Lynch**'in. 1990'da, **Nicolas Cage**, **Laura Dern**, **Willem Dafoe**'nun yanı sıra **Lynch**'in beş yıl boyunca birlikte olduğu, sonra da hep arkadaş olarak kaldığı **Isabella Rossellini**'nin de rol aldığı romantik suç draması **Wild at Heart** ile Altın Palmiye aldığı anda filmi yuhalayınlar arasında ünlü film eleştirmeni **Roger Ebert**'in da olduğu söylenir. **Mulholland Drive** 2016'da BBC tarafından 36 ülkeden iki yüze yakın sinema yazarı arasında yapılan bir anket sonucu 21. yüzyılın en iyi filmi seçilir. Artık **Ebert** da **Lynch**'in hakkını teslim eder. **Lynch** ilk olarak **Fil Adam**, sonra da **Mavi Kadife** ve **Mulholland Drive** ile Oscar'a aday olur fakat hiçbirinde kazanamaz. 2019'da Akademi Onur Ödülü'ne layık görüldüğünde yaptığı ve sadece herkese teşekkür ettiği konuşması ise tarihe Oscar'ların en kısa konuşmalarından biri olarak geçer (bir diğeri için bkz. **Hitchcock**).

Sinemanın izleyici başka bir dünyaya girebilsin diye büyük perde için yapıldığını söyleyen, hatta 2008'de “Filmi lanet olası telefonunuzda izlediğinizi düşünmeniz çok üzücü. Gerçekçi olalım!” diyerek küçük ekranda izleyebileceklerinin format ve süre olarak sınırı kalmayan bir nesli neredeyse azarlayan **David Lynch**, pandemi dönemi YouTube kanalında sunduğu kısa hava durumu bültenleriyle farklı bir şöhrete kavuştu. Böylelikle belki de filmleriyle haşır neşir olmayan çok genç bir kitlenin de radarına girmiş oldu. Çoğu kişiye (annesinden sonra) hava durumuyla ilgili bilgi veren ilk kişiydi **Lynch**. Kimisi anladıkları tek **Lynch** filminin bu bültenler olduğunu söyledi, kimisi tekinsiz yönetmenin her zaman bulutların dağılacağına dair inancında tuhaf bir huzur buldu. İki yıl boyunca aralıksız devam eden bültenlerin hepsi tatlı bir “iyi günler!” dileğiyle bitiyordu. Bu noktada **David**

Lynch için “sinema gökyüzüydü, geri kalan her şey hava durumu” esprisi çok otururdu ama sadece sinema ya da hareketli görüntü değildi onun için mevzu. İmgelerle olduğu kadar seslerle ve sözcüklerle de işi vardı. Renkten çok yine rüyanın hammaddesi karanlığın öne çıktığı resimlerine bazen bir harf, bazense koca bir cümle ilıstirmeyi severdi örneğın. Yine de hava durumu bültenleri aracılığıyla **Lynch**, son yıllarda kıızıyla boy gösterdiği TikTok videolarıyla ses getiren **Martin Scorsese** gibi sinematik ruhu, sinemasal olanı farklı mecralara, hayatın her alanına yaymayı başarmış oldu.

13 Eylül 2020 tarihli bülteninde “Bugün dünyada olan bütün iyi şeylerin listesini yapıyorum” diyor ve elinde tuttuğı boş kâğıdı göstererek hâlâ düşündüğünü ekliyordu **Lynch**. Kâbusla gerçeğın iç içe geçtiğı fakat maalesef mizahı da eksik Linçvari bir dünyada ve her gün “bu kimin kâbusuysa lütfen uyansın artık” diye beklediğimiz bir ülkede yaşamaya çalışırken düşünmeye devam ediyoruz ve liste hâlâ boş... Sensiz dünya da biraz öyle... Dolayısıyla bu sözlerle uğurlanmak (kalbimizi kıran ve asla aramamanız gereken eski sevgilimizden sonra) kimseye senin kadar yakışmıyor **David Lynch**: Rüyalarda (siz “kâbuslarda” diye okuyun) buluşuruz!